

„PRAĖJO AMŽIAI, IR GARSUS VIENUOLYNAS TAPO EILINE KAIMO CERKVE“: IŠ VIEVIO STAČIATIKŲ PARAPIJOS ISTORIJS

REGINA LAUKAITYTĖ

Kaimiška Vievio stačiatikių parapija – viena seniausių Lietuvoje, įsteigta bemaž iš karto po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo. Jos XIX–XX a. istorija iš esmės atspindi stačiatikybės sunykimo ir atgaivinimo bei išgyvenimo katalikiškame Rusijos imperijos pakraštyje aplinkybes, o istorijos aprašymai atspindi situaciją, kai akademiniai tyrimai sunkiai pasiekia viešąją erdvę.

Vievio herbe – stilizuotos spausdinimo staklės, o miestelio centre priešais katalikų bažnyčią stovi nedidukas paminklas, kurio užrašai lietuvių ir ukrainiečių kalbomis skelbia, kad čia veikusioje spaustuvėje 1618–1619 m. buvo išspausdinta pirmoji bažnytinės slavų kalbos gramatika¹. Tiesa, ukrainietiško teksto prasmė skiriasi nuo lietuviškojo: jame įterpti žodžiai, kad gramatikos autorius Meletijus Smotrickis buvo „stačiatikių graikų-katalikų (unitų) bažnyčios ideologas“. Tai klaidinantis teiginys: būdamas graikų apeigų katalikas-unitas, juolab tos bažnyčios ideologas, Smotrickis negalėjo spausdinti tekstų stačiatikių spaustuvėje. Kaip ir nurodo įrašo autoriai, Vievio spaustuvė priklausė „Vilniaus brolijai“, t. y. prie Vilniaus stačiatikių Šv. Dvasios cerkvės veikusiai to paties pavadinimo brolijai, kurios vaidmuo Lietuvos stačiatikių istorijoje išsamiai analizuotas istoriografijoje².

¹ Lietuviškas paminklo įrašas: „1618–1619 Vievyje Vilniaus brolijos spaustuvėje (Bogdano Oginskio labdaros dėka) įžymusis ukrainiečių bažnyčios ir švietimo veikėjas, žinomas filologas Maksimas Meletijus Smotrickis (apie 1575 – 1637 m. sausio 9 d.) išleido pirmą bažnytinės slavų kalbos gramatiką, padėjusią pamatus slavistikos mokslui Rytų Europoje, „Slavų kalbos gramatikos taisyklės“.

² Daugiau apie draugiją ir Bogdano Oginskio bei jo šeimos indėlį ją kuriant, spaustuvę ir stačiatikių bei unitų konfliktus po Bresto unijos žr. Darius Baronas, „Stačiatikių Šv. Dvasios brolijos įsisteigimas Vilniuje 1584–1633 m.“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, 2012, Nr. 5: *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė*, sudarė Liudas Jovaiša, p. 47–97; Tomasz Kempa, „Wilenskie bractwo Sw. Ducha jako centrum obrony prawosławia w Wielkim Księstwie Litewskim w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w.“, in: *Białoruskie*

Smotrickis savo garsiąją gramatiką ir didelį poveikį amžininkams turėjusius raštus, nukreiptus būtent prieš graikų apeigų katalikybę (uniją), Vievyje spausdino dar būdamas stačiatikių vienuoliu ir pradėdamas sėkmingą bažnytinę karjerą stačiatikių vyskupijoje. Tikyba jis pakeitė – tapo graikų apeigų kataliku – gerokai vėliau, 1627 m.

Toks klaidinantis teiginys – ne vienintelis istorinėje literatūroje apie Vievį. Antai naujausioje Lietuvos enciklopedijoje nurodoma, kad „17 a. pradžioje – 1832 Vievis priklausė Oginskiams, apie 1610 jie pastatė unitų bažnyčią, įkūrė vienuolyną“³. Graikų apeigų katalikų (unitų) paveldui *Visuotinė lietuvių enciklopedija* priskiria ir kitą Oginskių įkurtą stačiatikybės forpostą – Kruonyje, nors istoriografijoje jau seniai išsiaiškinta, kad abiejuose šiuose miesteliuose cerkves statęs ir vienuolynus steigęs Trakų pakamarris kunigaikštis Bogdanas Oginskis buvo tvirčiausias stačiatikybės gynėjas įsigalint Bresto unijai, nė vienas iš jo palikuonių netapo graikų apeigų kataliku. Išaiškintos ir tokios klaidos atsiradimo priežastys⁴.

Vievis – senas stačiatikybės židinytis, todėl duomenų apie vienuolyno ir parapijos praeitį galima rasti XIX a. rusų istoriografijoje⁵. Tačiau vėliau miestelio istorija nebetyrinėta, publicistikoje⁶ ir lietuviškoje elektroninėje erdvėje (bet ne lenkiškoje ar rusiškoje) vyrauja sumaištis – Vievis bei Bogdanas Oginskis siejami ir su graikų apeigų katalikų, ir su stačiatikių paveldu, painiojamos vienuolyno gyvavimo datos.

Zeszyty Historyczne, Białystok, 2004, t. 21, p. 47–69; Tomasz Kempa, „Sunki kaimynystė? Vilniaus stačiatikių Šv. Dvasios vienuolyno ir unitų Švč. Trejybės vienuolyno konfliktai XVII amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2016/2*, Vilnius, 2017, p. 97–115, ir kt.; daugiau apie spaustuvės vietas paieškas žr. Vykintas Vaitkevičius, „Archeologiniai duomenys apie Vievio spaustuvę“, in: *Knygotyra*, Vilnius, 2008, t. 51, p. 267–271.

³ Vievis, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, in: <https://www.vle.lt/straipsnis/vievis-1/>, (2024-01-25).

⁴ Regina Laukaitytė, *Staćiatikių Bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2003, p. 47–56; Rūta Ostrovskaja, „Kruonio maldos namų konfesinės priklausomybės klausimas“, in: *Soter*, Kaunas, 2012, Nr. 41 (69), p. 89–102; Rolandas Gustaitis, „Kruonio stačiatikių cerkvė ir vienuolynas“, in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje: kultūrinės veiklos pėdsakais*, kn. 2, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 172–201.

⁵ Иван Спрогис, *Исторія Евьевской Свято-Успенской церкви*, Вильна: Губернская типографія, 1894; Флегонт Смирнов, *Виленский Свято-Духов монастырь: Историческое описание*, Вильна: Типографія О. С. Блюмовича, 1888; Михаил Пашкевич, *Князь Богдан Матвеевич Огинский, защитник православия в первые времена унии*, Вильна: Типографія Виленского Свято-Духовского братства, 1903.

⁶ Герман Шлевис, *Православные храмы Литвы*, Вильнюс: Свято-Духов монастырь, 2006, p. 111–120.

Skirtingas Vievio ir kitų etninės Lietuvos stačiatikių vienuolynų istorijos interpretacijas, matyt, labiausiai sąlygoja faktas, kad Abiejų Tautų Respublikoje jie gyvavo, bet prasidėjus Rusijos imperijos okupacijai, XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje vienas po kito buvo uždaromi⁷. Atrodytų, caro valdžia negalėjo likviduoti senų stačiatikybės židinių, juk toks likimas laukė graikų apeigų katalikų paveldo (kaip žinia, caras Nikolajus I 1839 m. prijungė pastaruosius prie Rusų Stačiatikių Bažnyčios). Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip ir kodėl tie židiniai vis dėlto buvo transformuoti: pasitelkus istoriografiją, archyvų fonduose saugomus ir publikuotus šaltinius iširti Vievio stačiatikių vienuolyno virtimo parapija aplinkybes ir jos raidą XIX a., suaktualinti tautinių mažumų paveldo pažinimą.

XVIII a. pabaigoje prijungdama pasidalintos Abiejų Tautų Respublikos žemes, Rusijos imperija gerokai pakeitė šalies demografinę situaciją – padidėjo kitatikių gyventojų, ypač katalikų, judėjų, sentikių skaičius. Tačiau imperijoje dominavusios religijos – stačiatikybės – išpažintojų prijungtose teritorijose buvo nedaug, o šiuolaikinės Lietuvos teritorijoje ji pergyveno vieną sunkiausių savo istorijos periodų. Tuo metu čia nebeveikė nė viena stačiatikių parapija, maždaug 400 tikinčiųjų sielovada rūpinosi keturių išlikusių vyrų vienuolynų (Vilniaus Šv. Dvasios ir jo žinioje esančių Vievio, Kruonio ir Surdegio) vienuoliai⁸. Šie vienuolynai išgyveno Abiejų Tautų Respublikoje (po Bresto unijos stačiatikių vienuolynus naikinant arba perduodant bazilijonų žinion), nes buvo Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno ir Šv. Dvasios brolijos žinioje. Brolija nuo 1589 m. turėjo stauropigijos statusą, t. y. buvo pavaldi visuotiniam Konstantinopolio patriarchui, ir naudojosi stipria politine įtaka bei finansinėmis galimybėmis⁹. Brolijos įtakai valstybėje silpnėjant, nuolatinį spaudimą dėl stačiatikių padėties Abiejų Tautų

⁷ 1796 m. buvo uždarytas Vilniaus Apreiškimo Dievo Motinai moterų vienuolynas, dvi vienuolės perkeltos į Slucko vienuolyną; 1798 m. – Kėdainių Viešpaties atsimainymo vyrų vienuolynas, veikęs nuo XVII a. vidurio (po 1771 m. gaisro faktiškai nnykęs); 1810 m. – Kruonio ir Vievio vienuolynai. Iš senųjų stačiatikybės židinių dabartinėje Lietuvos teritorijoje XIX a. išliko tik Vilniaus Šv. Dvasios ir Surdegio Šv. Dvasios vienuolynai. Dar daugiau vyrų ir moterų stačiatikių vienuolynų buvo uždaryta baltarusiškose gubernijose.

⁸ Leonid Żytkowicz, *Rządy Repnina na Litwie w latach 1794–7*, Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1938, p. 278–279; Флегонт Смирнов, *op. cit.*, p. 262.

⁹ Tomasz Kempa, „Wilenskie bractwo Sw. Ducha...“, p. 50–67; Antoni Mironowicz, „Bractwa cerkiewne na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku“, in: *Elpis*, Białystok, 2012, Nr. 14, p. 307–368. Brolijos žinioje buvo bent 14 stačiatikių vienuolynų.

Respublikoje darė Rusijos imperija. Pavyzdžiui, karalius Augustas II 1720 m. dėl to suteikė jų vienuolynams privilegiją¹⁰.

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad atsidūrusios Rusijos imperijos sudėtyje, būsimo Šiaurės Vakarų krašto stačiatikių bendruomenės turėjo suklestėti, praturtėti ir išaugti. XIX a. iš tiesų išryškėjo jų augimo tendencija, tačiau etninėje katalikiškoje Lietuvoje gana ribota. Bemaž pusė amžiaus praėjo, kol buvo suformuota vietos bažnytinė administracija: iki savarankiškos Lietuvos (Vilniaus) stačiatikių vyskupijos įsteigimo 1840 m. imperijos okupuotų teritorijų stačiatikiai priklausė Minsko ir Polocko (nuo 1832 m.) arkivyskupų jurisdikcijai¹¹.

Viečio stačiatikiams politinės permainos anaip tol netapo staigiu posūkiu gerovės link – caro valdžia buvo priversta uždaryti kitados svarbų vaidmenį stačiatikybės istorijoje suvaidinusi, bet ilgainiui nnykusį vienuolyną (jo spaustuvė gyvavo iki 1649 m.). Kelios kartos vyskupijos dvasininkų nesidžiaugė paskyrimu tarnystei negausioje ir neturtingoje parapijoje.

Stačiatikių parapija Vievyje oficialiai buvo įsteigta 1810 m. gegužės 16 d. (sen. st.) – Rusų Stačiatikių Bažnyčios Šv. Sinodo įsaku panaikinus čia veikusią stačiatikių vienuolyną, jo Šv. Dievo Motinos dangun ėmimo cerkvė tapo parapine. Bet reikia pastebėti, kad šiuo įsaku vienuolyno uždarymas įteisintas jau *post factum*, nes pirmasis klebonas į Vievį buvo paskirtas dar 1805 m.¹²

„Praėjo amžiai, ir garsus vienuolynas tapo eiline kaimo cerkve“¹³, – rašė stačiatikių publicistas apie Vievį. Synchronišką Vievio ir Kruonio stačiatikių vienuolynų uždarymą Šv. Sinodas motyvavo „pajamų stoka, pastatų sukiužimu ir vienuolių trūkumu“¹⁴. Tiesa, vos išsiaiškinus tokią padėtį, mėginta visus minėtus keturis Lietuvos vienuolynus papildyti broliais iš kitų Rusijos vyskupijų: 1797 m. Šv. Sinodas kreipėsi į Kyjivo ir Novorosijos metro-

¹⁰ Помпей Батюшков, *Белоруссия и Литва*, Санкт-Петербург: Типография Товарищества „Общественная Польза“, 1890, p. 302.

¹¹ Daugiau apie stačiatikių vyskupijos ir parapijų steigimo sunkumus žr. Регина Лаукайтите, „«Этническая черта» православия в Литве в XIX–XX вв.“, in: *Православие в Прибалтике – религия, политика, образование 1840-е-1930-е гг.*, Тарту: Издательство Тартуского университета, 2018, p. 181–206.

¹² Šventiko Aleksejaus Pigulevskio raštas Minsko arkivyskupui Jovui (Potiomkinui), 1810-07-??, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 605, ap. 1, b. 294, l. 1.

¹³ „Церковная хроника“, in: *Голос Литовской православной епархии*, Kaunas, 1934, Nr. 9–10, p. 98.

¹⁴ Metropolito Josifo (Semaškos) raštas (Nr. 343) Šv. Sinodo oberprokurorui grafui Nikolajui Protasovui, 1842-03-13, in: *Записки Иосифа Митрополита Литовского*, t. 3, Санкт-Петербург: Императорская Академия наук, 1883, p. 637–638.

politus bei Černihivo arkivyskupą su prašymu atsiųsti į Minsko vyskupiją 50 vienuolių, tačiau Vilniaus vienuolyną pasiekė tik vienas¹⁵.

Vievio vienuolynas tuo metu buvo beveik nunykęs – jame, kaip ir Kruonyje, gyveno tik vienas jerovienuoelis¹⁶. Pastatų būklė buvo tokia apgailėtina, kad atvykęs naujasis klebonas Aleksejus Pigulevskis su šeima ir cerkvės tarnautojais negalėjo nė viename jų apsigyventi¹⁷. Pereinamuoju laikotarpiu Pigulevskio žinioje iki 1810 m. buvo ne vien Vievio, bet ir Kruonio stačiatikiai, retkarčiais tekdavo pagelbėti Vilniaus Šv. Dvasios vienuolynui¹⁸. Tokią padėtį lėmė nedidelis bažnytinių pareigų krūvis pačiame Vievyje.

Paskyrimą į Vievį gavusio Pigulevskio žinion perėjo tik Šv. Dievo Motinos dangun ėmimo cerkvė, o uždaryto vienuolyno žemė su joje gyvenusiais ir realias pajamas generavusiais valstiečiais bei nuomotojais atiteko Vilniaus Šv. Dvasios stačiatikių vienuolynui. Šis privalėjo kasmet Vievio klebonui išmokėti po 80 rub. sidabru¹⁹, – gana menką sumą, turint omenyje, kad beveik neturėta pajamų iš negausios parapijos. Uždarytų Vievio ir Kruonio vienuolynų žemės valdų „konfiskavimas“ Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno naudai tik komplikavo visų jų finansines problemas. Pastarojo išmokamų naujai įsteigtoms parapijoms grynujų pinigų gal ir būtų pakakę, jei jie būtų išmokami reguliariai, be pertūkių, ir nebūtų reikėję remontuoti bažnytinių pastatų. Tuo tarpu Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno vyresnysis dėl toli esančių valdų turėjo daugiau rūpesčių, nei naudos – dalį Vievio nuosavybės atgavo tik po ilgai (1816–1824) trukusio bylinėjimosi su kunigaikščiu Gabrieliumi Oginskiu, savavališkai užimtame sklype pasistačiusiu palivarką²⁰. Beje, 1831 m. sukilime prieš caro valdžią dalyvavęs kunigaikštis buvo represuotas ir prarado nuosavybę.

Paskutinis Vievio stačiatikių vienuolis Davidas Andzejevskis Šv. Sinodo įsaku buvo perkeltas į Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyną 1810 m. lapkričio

¹⁵ Флегонт Смирнов, *op. cit.*, p. 245.

¹⁶ Vilniaus civilinio gubernatoriaus Prokopijaus Bogmevskio raštas generalgubernatoriui Aleksandrui Rimskiui-Korsakovui, 1807-09-01, in: *LVIIA*, f. 605, ap. 1, b. 134, l. 11. Jerovienuoelis – kunigystės šventimus gavęs vienuolis.

¹⁷ Vievio vienuolyno vyresniojo arkimandrito Filareto pranešimas Minsko arkivyskupui, 1805-05-14, in: *Ibid.*, b. 95, l. 7.

¹⁸ Флегонт Смирнов, *op. cit.*, p. 261–262.

¹⁹ Metropolito Josifo (Semaškos) raštas (Nr. 343) Šv. Sinodo oberprokurorui grafui Nikolajui Protasovui, 1842-03-13, in: *Записки Иосифа Митрополита Литовского*, t. 3, p. 637–638.

²⁰ Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno arkimandrito Joilo raštas Minsko dvasinei konsistorijai, 1822-10-02, in: *LVIIA*, f. 605, ap. 1, b. 870, l. 206 ir kt.

10 d.²¹, t. y. praėjus pusei metų po oficialaus jo vienuolyno uždarymo. Jo išsiuntimo priežastis buvo byla dėl prozelitizmo. Vievio parapija buvo bene viena pirmųjų, kurioje subrendo konfliktas dėl konvertitų. Negausias bendruomenės telkę, todėl stačiatikybės misijų dvasia persiėmę ir valdžios užnugarį jautę stačiatikių dvasininkai neretai įsiveldavo į ginčus su katalikų bei sentikių dvasininkais ir parapijiečiais. Vienas dažniausių jų pretekstų būdavo prozelitizmas, mišrios santuokos ir konvertitų krikštas.

Bent 5 metus tęsėsi byla, kurią inspiravo katalikų ordinaro – Vilniaus vyskupo Jeronimo Stroinovskio kreipimasis į Minsko stačiatikių vyskupijos arkivyskupą Jovą (Potiomkiną) dėl Vievyje minėto vienuolio ir klebono sutuoktų trijų katalikų porų²². Klebonas Pigulevskis tikino, kad katalikai savo noru pakeitė religiją, tačiau neturėjo formalaus dvasinės konsistorijos leidimo juos priimti į stačiatikybę. Vargu ar leidimas būtų duotas: pasirodė, kad viena sutuoktųjų buvo ištekėjusi ir jos sutuoktinis greičiausiai tebebuvo gyvas. Pora susituokė stačiatikių cerkvėje praėjus dvejiems metams po to, kai moters vyras buvo paimtas į rekrūtus; ji tvirtino, kad cerkvėje tuokėsi iš žmonių sužinojusi apie vyro mirtį ir dėl neturto – neturėjusi iš ko su dukra gyventi²³. Nežinia, kaip baigėsi ši byla, bet gyvenašlės santuoka neabejotinai turėjo būti anuliuota. Vis dėlto tai pavyzdys situacijos, kai paprasti neraštingi žmonės – jų apklausų protokolai pasirašyti trimis kryželiais – pragmatiškai naudojami Bažnyčių konkurencija ieškodami nelegalių išeičių, kai civilinės santuokos ir ištuokos instituto tiesiog nebuvo. Praėjus penkeriems metams po tuoktuvų stačiatikių apeigomis, minėta pora per apklausas tvirtino esą katalikai.

Vievio apylinkių stačiatikiai neilgai naudojami iš vienuolyno pavaldėta religinio gyvenimo centro įpėdinyste – 1812 m. medinę Dievo Motinos Dangun ėmimo cerkvę bei buvusio vienuolyno pastatus išgrobstė ir sudegino Napoleono kariuomenė. Napoleonmečiu Vievyje gyvenęs vienas cerkvės tarnų dvasinei konsistorijai liudijo, kad prancūzai nusiaubė visą parapiją, nuo išsekimo tų metų gruodį mirė klebonas Pigulevskis, prieš tai netekęs savo šeimos narių²⁴.

²¹ Minsko arkivyskupo Jovo (Potiomkino) raštas vyskupui Jeronimui Stroinovskui, 1810-12-29, in: *Ibid.*, b. 293, l. 3.

²² Vyskupo Jeronimo Stroinovskio raštas Minsko arkivyskupui Jovui (Potiomkinui), 1810-12-15, in: *Ibid.*, b. 293, l. 1.

²³ Žr. LVIA, f. 605, ap. 1, b. 293; Klaros Fronckievič apklausos protokolas, 1814-06-27, in: *Ibid.*, l. 111 ir kt.

²⁴ Djačioko Ivano Ščurovskio pranešimas Minsko dvasinei konsistorijai, 1813-01-13, in: *Ibid.*, b. 449, l. 1.

Po 1812-ųjų karo negausūs parapijiečiai neįstengė atstatyti sudegintos cerkvės. Jais keletą metų rūpinosi Kruonio klebonas, bet miestelyje neradamas patalpų net laikinai namų cerkvei, pripažino, kad žmonės neateidavo išpažinties: „Sako – ateisim, kai bus pastatyti ir pašventinti Dievo namai“²⁵, – rašė jis arkivyskupui, siūlydamas stačiatikių pamaldoms įrengti Strėvininkuose esančią uždarytą unitų koplyčią. Dvasinė valdžia šiuo jo siūlymu nepasinaudojo, 1819 m. į Vievį paskyrė kleboną Aleksandrą Savickį (parapijoje dirbo iki 1835 m.). Atvykęs ir pamatęs padėtį parapijoje, jis iš karto kreipėsi į arkivyskupą prašydamas lėšų pragyvenimui ir ragindamas paspartinti cerkvės bei kitų bažnytinių pastatų atstatymą. Pasirodė, kad jo šeimai apsigyventi skirtame name nebuvo nei langų, nei durų, nei krosnių. Dalį buvusio vienuolyno žemės, kaip minėta, buvo užėmęs kunigaikštis Gabrielius Oginskis, o esanti prie sudegintos cerkvės nuo ilgo dirvonavimo buvo apaugusi krūmais, todėl valstiečiai atsakė ją įdirbti²⁶.

Skurdo kamuojamas klebonas ėmė girtauti, o 1820 m. vasarą dargi buvo nubaustas griežta bažnytine bausme. Dvasinė valdžia laikinai nušalino jį nuo pareigų ir uždarė atgailai į Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyną, kur dvi savaites mito tik duona ir vandeniui, kasdien atgailavo dalyvaudamas pamaldose, o išleistas namo pasirašė pasižadėjimą arkimandritui Joilui, kad ateityje gyvens blaiviai, sąžiningai ir padoriai, antraip bus griežtai nubaustas ir neteks pareigų²⁷. Dvasinė valdžia ėmėsi veiksmų po to, kai šventikas trečią kartą sumušė savo žmoną (neapsikentusi ji pabėgo pas gimines į Pinską), o ir keli apklausti vyrai paliudijo, kad Savickis prieš juos smurtavo. Iš pradžių buvo numatyta net trijų mėnesių bausmė, bet ji sumažinta, tikriausiai atsižvelgus į būklę, kurioje buvo atsidūręs. Jis teisinosi esąs desperacijoje dėl „vargino savo gyvenimo, kai nėra nei trobos, nei tvarto, nei maisto kasdieninio“²⁸.

Nepaisant, atrodytų, visiškai pagrįstų pakartotinių Savickio prašymų, bažnytinė ir vietos valdžia dešimtmetį nesutiko skirti lėšų ar miško medžiagos

²⁵ Fomos Mironovičiaus raštas Minsko arkivyskupui Anatolijui, 1818-06-06, in: *Ibid.*, b. 895, l. 1.

²⁶ Aleksandro Savickio prašymas Minsko arkivyskupui, 1819-06-06, in: *Ibid.*, b. 1083, l. 1–2.

²⁷ Minsko dvasinės konsistorijos pranešimas Minsko arkivyskupui Anatolijui (Maksimovičiui), 1820-07-06; Vilniaus šv. Dvasios vienuolyno arkimandrito Joilo pranešimas Minsko dvasinei konsistorijai, 1820-09-02, in: *Ibid.*, b. 1155, l. 29–35, 37.

²⁸ Aleksandro Savickio paaiškinimas jo bylą tyrusiam Kruonio klebonui Piotriui Mironovičiui, 1820-03-17, in: *Ibid.*, l. 14. Įdomu, kad bijodama grįžti namo pas girtą vyrą, moteris prieglobstį rado pas Vievio katalikų kleboną.

cerkvės atstatymui. Mat pagal imperijos įstatymus, maldos namų remontu ir statyba turėjo rūpintis pačios parapijos, apylinkių dvarininkai. Tokių mecenatų Vievio apylinkėse neturėta. Miestelyje nesant nei maldos namų, nei pragyvenimui būtinos bažnytinės nuosavybės, vyskupija galiausiai nutarė parapijos centrą perkelti kitur. Savickis apsigyveno maždaug 10 varstų nuo Vievio esančiame Strėvininkų kaime, kur laikė pamaldas vadinamojoje laikinoje namų cerkvėje. Ji buvo įrengta prieš keletą metų uždarytoje graikų apeigų katalikų koplyčioje, prieš tai dvarininkui Juzefui Romeriui užtikrinus Minsko dvasinę konsistoriją, kad mediniai maldos namai pastatyti jo lėšomis ir niekas kitas neturės į juos pretenzijų²⁹.

Strėvininkai Vievio parapijiečiams buvo per toli, todėl ten melstis vyko retai ir nenoriai³⁰. Tačiau 1836 m. jų maldos namai nutolo dar labiau – bendruomenė buvo priskirta Aukštadvario cerkvei, nuo Vievio nutolusiai per 25 varstus³¹. Tokį sprendimą priėmė stačiatikių vyskupija, mėgindama maldininkais aprūpinti naują cerkvę, kuria tų metų vasarį buvo paversta uždaryto Aukštadvario dominikonų vienuolyno bažnyčia³².

XIX a. caro valdžia vis tankino cerkvių tinklą Lietuvoje, nes jų nesant, stačiatikiai imdavo lankytis artimiausiuose sentikių maldos namuose, katalikų bažnyčiose. Todėl imperijos išdas 1829 m. vis dėlto skyrė 8000 rublių Vievio cerkvės atstatymui. Ji pradėta mūryti tik 1838 m., darbus vykdė rangovas vietos dvarininkas katalikas Teofilis Kviatkovskis. Naujoji cerkvė pastatyta maždaug varsto atstumu nuo buvusio vienuolyno. 1840 m. statyba buvo baigta, bet klebonas su bažnytiniais tarnautojais galėjo grįžti iš Aukštadvario tik 1843 m., galutinai pastatą įrengus. Tų metų rugpjūčio 15 d. cerkvę, išsaugojusią senąjį Dievo Motinos dangun ėmimo titulą, iškilmingai pašventino Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno arkimandritas Platonas (Gorodeckis, vėliau vyskupas, ėjęs Kauno vikaro, Kijevo metropolito pareigas)³³.

²⁹ Kaip minėta, Strėvininkų graikų apeigų katalikų koplyčios pašventinimu stačiatikių cerkve nuo 1818 m. rūpinosi šventikas Foma Mironovičius (Raportas Minsko ir Lietuvos arkivyskupui Anatolijui, 1818-06-06; Juzefo Romerio „pareiškimas“, 1818-05-26, in: *Ibid.*, b. 895, l. 1, 3).

³⁰ Aleksandro Savickio raštas Kruonio klebonui Piotru Mironovičiui, 1820-03-17, in: *Ibid.*, b. 1155, l. 14.

³¹ Иван Спрогис, *op. cit.*, p. 6.

³² Metropolito Josifo raštas Šv. Sinodo oberprokurorui Nikolajui Protasovui Nr. 344, 1842-03-13, in: *Записки Иосифа Митрополита Литовского*, t. 3, p. 638.

³³ Иван Спрогис, *op. cit.*, p. 7–8.

Simboline maldos namų tęstinumo grandimi tapo į ją pernešta nuo gaisro išgelbėta sena Dievo Motinos ikona (su 1548 m. įrašu)³⁴. Naujas Lietuvos stačiatikių cerkves liturginiais reikmenimis paprastai aprūpindavo vyskupijos mecenatai, bažnytinis inventorius būdavo renkamas visoje imperijoje. Greičiausiai tuomet parapijai buvo gražinta Bogdano Oginskio žemės sklypų fundacija. Imperijoje vykdant bažnytinę reformą, 1842 m. visų vienuolynų žemę (taip pat ir Vilniaus Šv. Dvasios, kaip minėta, administravusio uždaryto Vievio vienuolyno žemę) nusavino valstybė, pradėjusi mokėti vienuoliams algas. Todėl metropolitas Josifas (Semaška) kreipėsi į Šv. Sinodą su prašymu Vievio cerkvės tarnautojams kasmet išmokėti iš valstybės izdo 300 rub. asignacijomis³⁵. Galima prielaida, kad Vieviui nuosavybė vis dėlto buvo gražinta „natūra“, nes parapijoje kilo konfliktas dėl valstiečių prievolų. 1847 ir 1849 m. jie apskundė kleboną Piotrą Timinskį Dvasinei konsistorijai. Valstiečiai prašė priskirti juos kuriai kitai stačiatikių cerkvei arba iškelti nepakeliamomis prievolėmis pinigais ir natūra juos apkrovusį Timinskį. Jie įrodinėjo, kad 28 žmonės verčiami atlikti 54 asmenų prievoles³⁶. Skundus tyręs Trakų dekanas palaikė klebono pusę, tad sunku pasakyti, kuo baigėsi kelerius metus trukęs „maištas“ (kai kurie valstiečiai atsisakė mokėti jiems primestus įsiskolinimus ir dirbti toli nuo jų namų esančią klebono žemę – 10 dešimtinių)³⁷. Greičiausiai prievolės buvo kiek sumažintos, išsiaiškinus realų cerkvei priskirtų darbingų valstiečių skaičių, dalis sklypų išnuomota.

Negausioje parapijoje dvasininkai vertėsi sunkiai³⁸, tikinčiųjų skaičių vis „apkarpydavo“ naujai steigiamos stačiatikių parapijos. Apylinkėse

³⁴ Василий Зверинский, *Материал для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи*, Санкт-Петербург: В. В. Зверинский, 1890, p. 293.

³⁵ Metropolito Josifo raštas Šv. Sinodo oberprokurorui Nikolajui Protasovui Nr. 344, 1842-03-13, p. 637–638.

³⁶ Vievio parapijiečių laisvųjų valstiečių Jegoro Zoščenkos, Ivano Beliankos, Ivano Mirolčonos prašymas savo ir Miadziolų (Medelių?) kaimo valstiečių vardu Lietuvos ir Vilniaus arkivyskupui Josifui (Semaškai), 1847-11-18; Stačiatikių valstiečių Ivano Beliankos, Ivano Miralčonos, Ustino Černiavskio, Ivano Karažano prašymas arkivyskupui Josifui, 1849-10-01, in: *LVI A*, f. 605, ap. 8, b. 97, l. 1, 12.

³⁷ Lietuvos stačiatikių vyskupijos dvasinės konsistorijos posėdžio protokolas, 1849-11-09, in: *Ibid.*, l. 15–18.

³⁸ 1864 m. Vievio cerkvė gavo 5 klasės aprūpinimą: joje dirbo šventikas (Piotras Timinskis, gaudavęs iš valstybės izdo 136 rub. metinę algą), diakonas (38 rub.), zakristijonas (30 rub.) ir prosforų kepėja (22 rub.); žr. Trakų dekanato cerkvėms 1864 m. skirtos sumos, in: *LVI A*, f. 605, ap. 3, b. 1944, l. 137, 323.

neatsirado kolonistų kaimų, nebuvo ir kariuomenės įgulų. Tiesa, parapijos padėtis pagerėjo per Vievi nutiesus geležinkelį – aplink 1862 m. atidarytą stotį kūrėsi kelio specialistai, tarnautojai, valdininkai. Miestelis išaugo, bet jame gausiausia buvo žydų bendruomenė³⁹. 1864 m. duomenimis, parapijos ribose gyveno tik 329 stačiatikiai. Tais metais jie paaukojo vos 30 su puse kapeikos (kai kitose Trakų dekanato cerkvėse surinkta nuo 2 iki 8 rub. aukų)⁴⁰. Atrodo, klebonas nesunkiai galėjo stebėti visų savo parapijiečių religines praktikas. 1864 m., jo duomenimis, iš valstiečių luomo Vievio parapijiečių – 88 vyrų ir 88 moterų – išpažinties neatliko ir komunijos nepriėmė atitinkamai 10 ir 9; iš miestiečių, amatininkų ir pirklių – 58 vyrų ir 65 moterų – atitinkamai 23 ir 19; dar rečiau cerkvę lankė Vievyje gyvenusios kariškių šeimos: iš 9 vyrų ir 10 moterų „dėl apsileidimo“ komunijos nepriėmė atitinkamai 7 ir 3⁴¹.

1893 m. skelbtais duomenimis, Vievio parapijoje jau buvo apie 800 stačiatikių (409 vyrai ir 395 moterys), klebonas naudojosi 39 dešimtinėmis žemės (iš jų 24 deš. ariamos ir 5 deš. pievų), 9 ežerais, turėjusiais 188 deš. ploto, iš pastarųjų kasmet būdavo gaunama 400 rub. pajamų⁴². Išaugusių pajamų greičiausiai pakako cerkvės personalo aprūpinimui, tačiau bėgant metams neįstengta sukaupti lėšų eiliniams pastatų atnaujinimo darbams. Didesnio remonto neįstengė finansuoti net stačiatikių vyskupijos kasa. Tai liudija vyskupijos pastangomis 1894 m. Rusijos imperijoje platinta 12-os puslapių brošiūrėlė apie Vievio cerkvę, kurią parašė žinomas Vilniaus archyvaras Ivanas Sprogis. Autorius kreipėsi į Rusijos, ypač imperijos sostinių Maskvos ir Peterburgo, gyventojus prašydamas aukoti neturtingoms Šiaurės Vakarų krašto stačiatikių cerkvėms⁴³. Jis, matyt, sąmoningai kiek sutirštino spalvas aprašydamas prastą 1843 m. įrengtos Vievio cerkvės būklę ir skurdų interjerą. Sprogis kaltino statybos rangovą dirbus nekokybiš-

³⁹ 1866 m. Vievyje gyveno 150 žydų, 103 katalikai ir 93 stačiatikiai; žr. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, Warszawa: Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1882, p. 569.

⁴⁰ Žinios apie Trakų dekanato cerkvių aukas 1864 m., in: *LVIA*, f. 605, ap. 3, b. 2079, l. 315.

⁴¹ Žinios apie Trakų dekanato stačiatikius, 1864 m. buvusius ir nebuvusius išpažinties ir komunijos, in: *Ibid.*, l. 319.

⁴² *Статистическое описание православных приходов Литовской епархии*, составил Николай Извеков, Вильна: Типография О. С. Блюмовича, 1893, p. 29. Beje, klebonas su tarnautojais naudojosi palūkanomis nuo 200 rub. kompensacijos už geležinkelio perimtą cerkvės žemę.

⁴³ Иван Спрогис, *op. cit.*, p. 12.

kai, nes cerkvės ir varpinės pastatus teko nuolat remontuoti (anot jo, buvo mūrijamos prastai išdegtos plytos, išryškėjo ir daugiau statybos defektų, pavyzdžiui, praėjus 30 metų nuo pastatymo pakeistos supuvusios grindų sijos, po to remonto 1870 m. cerkvė buvo pašventinta). Sprogio nuomone, vietos dailininkų anuomet nutapytos Kristaus Išganytojo ir Dievo Motinos ikonos buvusios gruboko darbo, kaip ir vietos meistrų padarytos medinės žvakidės⁴⁴, taigi lėšų reikėjo ir naujam interjerui.

Nežinia, kiek aukotojų atsiliepė į šį prašymą, bet kapitalinio remonto būtinybė, matyt, buvo akivaizdi, ir 10 000 rublių tam netrukus paskyrė Šv. Sinodas. XIX–XX a. sandūroje parapijos centras pasikeitė iš pagrindų: buvo perstatyti visi klebonijos pastatai, cerkvė įgavo dabartinį pavidalą. Ji buvo sujungta su šalia stovinčia varpine (anksčiau jas jungė tik dengta galerija); pati avarinės būklės varpinė perstatyta, į ją įkeltas klebono nupirktas 60 pūdų varpas (anksčiau būta trijų varpų, iš kurių didžiausias septynių pūdų). Buvo atnaujinta geležinio cerkvės kupolo danga, virš jo iškeltas auksuotas kryžius. Prie cerkvės pristatytame priestate atsirado vietos zakristijai ir bibliotekai, ji visa iš naujo nutinkuota ir nudažyta. Iš pagrindų buvo atnaujintas ir maldos namų interjeras – vidus perdažytas, įrengtas naujas ikonostasas (jį įrengė ir cerkvę dekoravo, naują altoriaus Dievo Motinos dangun ėmimo ikoną nutapė Vilniaus dailininkas Georgijus Molokinas), įsigytas panikadilis⁴⁵. Cerkvė tapo jaukesnė, vietoj šaltų akmeninių grindų paklojus medines. 1900 m. rugsėjo 17 d. (sen. st.) visiškai atnaujinta cerkvė buvo su išskilmėmis pašventinta⁴⁶.

Carų laikais naujienos apie kaimišką Vievio parapiją retai patekdavo į spaudą, tačiau žinoma, kad joje gyvavo stačiatikių vyskupijoje labai populiarios Šv. Dvasios brolijos skyrius. Nežinia, kiek turėjo narių, bet tai rodytų, kad tarp parapijiečių būta inteligentų, jie prisidėjo tvarkant cerkvę, renkant lėšas eiliniams remontams, be to, organizuodavo vadinamuosius „skaitymus“. Jų metu dvasininkai, vietos mokytojai skaitydavo viešas paskaitas apie stačiatikių šventųjų gyvenimus, Rusijos istoriją, taip pat duodavo ūkio, medicininių patarimų. Paskaitų metu būdavo demonstruojami vadinamieji „šviesos paveikslai“ – retas reginys to meto provincijoje, kurio pasižiūrėti

⁴⁴ *Ibid.*, p. 10; Šventiko Vasilijaus Petkevičiaus raštas Dvasinei konsistorijai, 1870-11-30, in: LVIA, f. 605, ap. 4, b. 1130, l. 3.

⁴⁵ Panikadilis – šviestuvas, kurį pamaldų metu nuleidus, uždegamos jame esančios žvakės.

⁴⁶ И. С., „Освящение обновленной Евьевской церкви“, in: *Литовские Епархиальные ведомости*, Вильна, 1900, Nr. 41, p. 368–369.

ateidavo ne vien stačiatikiai. Šv. Dvasios brolija kruopščiai fiksuodavo paskaitose apsilankiusių katalikų ar žydų skaičių, mat šias paskaitas laikė svarbiu stačiatikybės misijų instrumentu. Brolijos duomenimis, Vievyje 1908 m. buvo surengta 10 skaitymų religinėmis ir moralės temomis, į kiekvieną jų atėjo maždaug 150 žmonių, bet katalikų, kaip pastebėjo to meto spauda, tarp jų buvo nedaug⁴⁷.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą stačiatikių parapijose plito paprotys rengti maldininkų procesijas iš vienos parapijos į kitą, dalyvaujant pamaldose ir su Evangelija lankant stačiatikių namus. Pirmąją tokią procesiją Vievio ir Aukštadvario klebonai surengė 1907 m. – maldininkai nuėjo į Semeliškes, o pastarosios parapijos maldininkai vėliau aplankė Vievio ir Aukštadvario cerkves⁴⁸.

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, 1912 m., Vievio parapija buvo sumažėjusi, vyskupija skelbė joje esant 571 parapijietį⁴⁹. Karo metais stačiatikių Lietuvoje labai sumažėjo, nes dar 1914–1915 m. į Rusijos gilumą pasitraukė valdininkai, daug kolonistų valstiečių, evakavosi vyskupijos valdžia ir vienuolynai. Visoje Lietuvoje pareigas ėjo tik trys stačiatikių šventikai. Imperinis laikotarpis Vievyje taip pat baigėsi evakuacija – cerkvėje pamaldos nebuvo laikomos, visi jos tarnautojai išvyko į Rusiją.

Stačiatikių vienuolynų uždarymas prie Rusijos imperijos prijungtoje Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje nebuvo paradoksalus žingsnis – kitoje vyskupijose nesuradus brolių, galinčių atvykti ir pratęsti dvasinę misiją, Šv. Sinodas pripažino faktą, kad nunykusių vienuolynų neišmanoma atkurti. Išėitis rasta vienuolynus transformuojant į parapijas, etninėje Lietuvoje – pirmąsias įkurtas po valstybės padalijimų.

1810 m. įkurta Vievio stačiatikių parapija nebegalėjo pasinaudoti nei dvasiniu, nei materialiniu beveik du šimtmečius ten veikusio vienuolyno paveldu. XIX a. pirmoje pusėje jos klebonai ir kiti cerkvės tarnautojai gyveno ant skurdo ribos. Politinės valios dėka atsiradusios parapijos gyvavimas visiškai priklausė nuo išorinių veiksnių: imperijos valdžios ir vyskupijos paramos. Pastaroji sėkmingai palaikė parapijos gyvastingumą – iš kelių šimtų parapijiečių aukų negalinčiam išgyventi klebonui ir cerkvės tarnams

⁴⁷ „Из жизни братств“, in: *Вестник Виленского Св.-Духовского Братства*, Вильна, 1909, Nr. 15, p. 286.

⁴⁸ „Хроника церковно-общественной жизни“, in: *Вестник Виленского Св.-Духовского Братства*, Вильна, 1907, Nr. 17, p. 361.

⁴⁹ „Вакансии“, in: *Литовские Епархиальные ведомости*, Вильна, 1912, Nr. 22, p. 130.

mokėjo algą, kritiniais momentais priskirdavo negausius Vievio apylinkių stačiatikius kitų cerkvių globai, nesant cerkvės, organizavo pamaldas toliau esančiuose maldos namuose (Strėvininkuose, Aukštadvaryje), ieškojo lėšų remontams. Tai padėjo Vievyje išsaugoti stačiatikybės židinį, antraip negausūs apylinkių stačiatikiai jau XIX a. būtų nutolę nuo Rytų apeigų ir asimiliavęsi.

‘CENTURIES PASSED AND THE FAMOUS
MONASTERY BECAME AN ORDINARY VILLAGE CHURCH’:
FROM THE HISTORY OF THE ORTHODOX BELIEVERS’
PARISH OF VIEVIS

Summary

After the Third Partition of the Republic of the Two Nations, at the end of the eighteenth and the beginning of the nineteenth century, the Russian imperial authorities closed down the Orthodox monasteries that had declined after the Union of Brest. When it became clear that they could not be revived even after friars from other dioceses had been invited, the monasteries were transformed into parishes. The Orthodox monastery in Vievis was also among those closed. The article discusses the circumstances of its transformation into a parish and its development in the nineteenth century. The old history of Vievis attracts the attention of scholars because the first grammar of Church Slavonic was printed in the press of the Orthodox Fraternity of the Holy Spirit, which operated in the area in 1618–1619. In historical literature and the media, the past of the monastery of Vievis is still often mistakenly associated with the Greek Catholic (Uniate) heritage that was alien to it. Therefore, the aim is to point out once again that the chamberlain of Trakai, Duke Bogdan Oginski, founded the Orthodox churches and monasteries of Vievis and Kruonis as outposts of Orthodoxy against the established Greek Catholicism, and that they never became the property of the Catholics of the Greek rite.

The Orthodox parish of Vievis was established in 1810, when the Orthodox monastery was abolished by the decree of the Holy Synod, and the Orthodox Church of the Assumption of the Mother of God was transferred to its care. The parish was no longer able to benefit from the spiritual and material heritage of the monastery, which had been there for almost two centuries but had declined. The existence of the parish, which came into being through political will, depended entirely on external factors: the support of the imperial authorities and the diocese. The latter successfully kept the parish alive: it paid the salary to the priest, who could hardly make a living, and to the church servants; in times of emergency,

it attributed some Orthodox parishioners in the area of Vievis to the care of the other Orthodox churches, and, in the absence of an Orthodox church, it organised the services in more distant places of worship (Strėvininkai, Aukštadvaris); also, it sought money for repairs. The Orthodox Church of Vievis acquired its present architectural shape at the turn of the twentieth century.